

Bursalı Mehmed Nihad Bey'in Askerî Tarih Yazıcılığı Üzerine Bazı Değerlendirmeler

Some Thoughts on Bursalı Mehmed Nihad Bey's Approach to Military History Writing

<https://doi.org/10.52792/tws.994266>

Barış BORLAT

Araştırma Makalesi

¹ Dr. Öğr. Üyesi – Çanakkale
18 Mart Üniversitesi Fen
Edebiyat Fakültesi Tarih
Bölümü

[ORCID: 0000-0003-2875-4616](https://orcid.org/0000-0003-2875-4616)

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Barış BORLAT

E-posta/E-mail:

barisborlat@gmail.com

Geliş tarihi/Received:

11 Eylül 2021

Revizyon talebi/Revision Requested:

17 Eylül 2021

Son revizyon /Last revision:

02 Ekim 2021

Kabul tarihi/Accepted:

03 Ekim 2021

Atıf/Citation:

Borlat, Barış. "Bursalı Mehmed Nihad Bey'in Askerî Tarih Yazıcılığı Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Türk Savaş Çalışmaları Dergisi*, 2, no. 2 (2021): 117-136.

Özet

Bursalı Mehmed Nihad Bey, Cumhuriyet Dönemi askerî tarih yazımının önemli isimlerinden birisidir. Erken yaşta-42-şehit olmasına kadar Türk literatürüne on bin sayfaya yaklaşan eser bırakmıştır. Bu eserlerin henüz tamamı günümüze değin incelenmemiştir. Son dönemde yazılan makaleler ve yapılan tezler ise belirli noktalarına farklı bakış açıları sağlamıştır. Bu kadar geniş bir külliyatın tek bir makalede değerlendirilmesi ise çok önemli sınırlılıkları beraberinde getirecektir. Bu nedenle bu çalışmada Trablusgarp Savaşı'ndan Millî Mücadele'ye askerlik hayatının ilk on yılı muharebelerin içerisinde geçen sonra da şehitliğine kadar Harp Tarihi Şubesinde önemli çalışmalar yürüten Bursalı Mehmed Nihad'ın askerî tarih yazıcılığı üzerine değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla ana eksene bizzat Mehmed Nihad Bey tarafından kaleme alınan eserler alınmıştır. Tercümelerinde ise daha çok kendisinin notlandığı çalışmalar öncelenmiştir. Böylece önce olayların şahidi ve aktörü olan bir askerî tarihçinin yazım sürecindeki kaynak kullanımı, yazım usulleri, hedefleri gibi başlıklara dair bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursalı Mehmed Nihad, Askerî Tarih Yazımı, Harp Tarihi Şubesi, Resmi Tarih, Birinci Dünya Savaşı

Abstract

Bursalı Mehmet Nihad Bey is one of the most prominent military history writers of the Republic Period. He has produced a collection of works, roughly up to ten thousand pages, for the Turkish literature till his death, i.e., at the age of forty-two. These works have not yet been analysed thoroughly. Freshly published articles and theses have paved the way for developing different points of views to specific details. Analysis of such a substantial oeuvre in a mere article will be minimal. Therefore, it is aimed to express thoughts regarding his approach to military history writing. It should be mentioned that he spent his first ten years of service in battles, and till his death he conducted significant research studies under the Centre of Military History. Thus, Mehmed Nihad Bey's his own works serve as the focus point for this study. In his translations, the studies having been annotated by himself are prioritized. Consequently, it is intended to interpret findings regarding the use of sources, style, and aims during the writing process of a military historian, who is both an actor and witness of the events.

Key Words: Bursalı Mehmed Nihad, Military History Writing, Centre of Military History, Official History, The First World War

GİRİŞ

Mehmed Nihad Bey, askerî tarih yazımında ilk eserini 1911 yılında yayınlamıştır.¹ Bu tarihten başlamak üzere şehit olduğu 1928 yılına kadar 50'ye yakın telif ve tercüme eser kaleme almıştır. Bu eserlerin toplam sayfa sayısı ise 10.000'e yakındır.

Mehmed Nihad Bey'in, düzenli olarak yayın yapmaya başladığı 1920-1928 yılları arasında 1922 yılı hariç eserinin yayınlanmadığı yıl yoktur. Eserlerinin %70'e yaklaşan kısmı tercüme, %30'u biraz geçen kısmı ise telif eser olarak değerlendirebileceğimiz çalışmalardır. Tercüme eserlerinin ise %75'i Almancadan, %25'i ise Fransızcadan yapılmıştır. Ne garip bir rastlantıdır ki en çok eserinin yayınlandığı yıl-hem telif hem çeviri-şehit olduğu 1928'dir. 1928 yılında telif eserlerinin toplam sayfa sayısının %29'unu, tercüme eserlerinin ise %34'ünü yayınlamıştır. Diğer bir ifade ile şehit olduğu 1928 yılında, ki 7 aylık bir dönemdir, yayınlamış olduğu eserlerin toplam sayfa sayısı 2.507'i bulmuştur. Elbette ki bu eserlerin bir bölümü öncesinde başlayan hazırlık sürecinin sonucudur. Ancak diğer yıllar da bundan çok farklı olmamıştır.

Bu çalışmanın ana konusunu Mehmed Nihad Bey'in askerî tarih yazımına dair yaklaşımını inceleme oluşturmuştur. Bunun için de daha çok telif eser olarak isimlendirebileceğimiz çalışmalarını öncelikle. Ayrıca tercüme eserlerinin içerisinde haşiye² yaptığı çalışmalarına daha yakından bakmaya çalıştık. Böylece erken dönem askerî tarih yazımının hassasiyetlerini, kaynaklarını ve hedeflerini irdelemeye çalıştık.

BURSALI MEHMED NİHAD BEY'İN BİYOGRAFİSİ

Bursalı Mehmed Nihad Bey, 1886 yılında Bursa'da doğmuştur. Eserlerinin başındaki "Bursalı" lakabı buradan gelmektedir.³ Babası Abdulvahap, dedesi ise Özbekistan'ın Buhara kentinde doğan Hacı Vikvik'tir.⁴ 14 Ocak 1903 tarihinde harp okuluna girmiş ve 27 Mayıs 1905 tarihinde teğmen olarak mezun olmuştur.⁵ 10 Mart 1907'de üsteğmen rütbesini almış ve 27 Kasım 1907'de 2'nci Ordu 78'inci Alay 2'nci Tabur 5'inci Bölüğe tayin olmuştur.⁶ 1909 yılında Adana ve çevresinde çıkan olaylar üzerine taburu ile birlikte İskenderun ve Bilan bölgesinde görevlendirilmiştir.⁷ 20 Kasım 1910'da mektep nizamnamesine göre staj için yeniden 2'nci Ordu 78'inci Alay 2'nci Tabur'unun bu defa 1'inci Bölüğüne atanmıştır.⁸

1910'da Sıdka Hanım ile evlenmiştir. Aynı yıl Harp Akademisi'ndeki eğitimine devam etmiş, Akademinin üçüncü sınıfında iken 1 Temmuz 1912 yılında oğlu Orhan dünyaya gelmiştir.

¹ M. Nihad, *Bekir Ağa Bölüğü Faciaları Yahud Serair-i İstibdattan Bir Nebze*, Matbaa-i Hayriyye ve Şurekası, İstanbul, 1327.

² Haşiye: Bir sayfanın kenarlarına veya altına, metnin herhangi bir noktasıyla ilgili olarak yazılan açıklama ve ekleme.

³ Sezgin Kaya, *Bursalı Mehmet Nihat Bey, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, Yıl:13, Bahar 2015, Sayı:18, s.733.

⁴ Ahmet Yurttakal, *Kurmay Yarbay Bursalı Mehmet Nihat Bey'in Torunu ile Söyleşi*, http://www.geliboluuyanlamak.com/403_kurmay-yarbay-bursalı-mehmet-nihat-beyin-torunu-ile-soylesi-ahmet-yurttakal.html (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2021)

⁵ Hakan Bacanlı, *Türk Harp Taribinin Öncü İsmi (Bursalı) Mehmed Nihad Bey, Eserleri ve Tarihciliği, Taribin Peşinde*, Yıl: 2015, Sayı: 14, s.135.

⁶ Sezgin Kaya, agm, s.733; M. Şahin Aldoğan, *Bursalı Mehmet Nihat Bey Unutulan Türk Büyüğü*, NTV Tarih, Yıl:2010, Sayı:15, s.68.

⁷ Hakan Bacanlı, agm, s.135.

⁸ "Emekli Kaymakam Nihat Bey Hâl Tercümesi", *Askeri Mecmua*, Yıl:50, Sayı:86 Eylül 1932, s.473.

Bu esnada başlayan İtalyan Harbi nedeniyle Mehmed Nihad Bey de 13 Haziran-19 Eylül 1912 tarihleri arasında İtalya'ya karşı kurulan Çanakkale Ordusu'na görevlendirilmiştir.⁹

22 Ekim 1913'te Harp Okulu'nun Harp Tarihi ve Coğrafyası öğretmen vekilliğine görevlendirilmiştir. Bundan sonra ise sırasıyla Genelkurmay 1'inci Şubeye ve Topçu Atış Okulu küçük ümera kursuna devam etmiştir.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı öncesinde seferberlik ilanıyla birlikte başlayan harp hazırlıkları sürecinde Mehmed Nihad Bey, Karargâh-ı Umumî 1'inci Şubesi'ne atanmış bu görevde iken 10 Mart 1915 tarihinde Kıdemli Yüzbaşı rütbesine terfi etmiştir. Ki sadece iki hafta gibi bir sürede yeni bir muharebe içerisine girecektir; Çanakkale.¹¹ 28 Mart 1915 tarihi itibarı ile 15'inci Kolordu kurmaylığına tayin edilmiştir. Bir ay sonra ise-28 Nisan 1915- Seddülbahir bölgesi kurmaylığına nakledilmiş¹² ve kısa süre içerisinde Kara Muharebelerinin sıklet merkezinin Seddülbahir başta olmak üzere Gelibolu Yarımadası'nın olduğunun fark edilmesi üzerine kuvvetlerin Rumeli Yakasına sevki sürecinde Mehmed Nihad Bey de Salim Bey Çiftliği'ndeki Güney Grubu karargâhına katılmıştır.¹³

Mehmed Nihad Bey'e, Çanakkale Cephesi'nde göstermiş olduğu başarılarından dolayı Kurmay Albay Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından takdirname verilmiştir. Muharebelerin sona ermesinden hemen önce Tümeni ile birlikte- 3 Ocak 1916- Tekirdağ'a gitmiştir. Bundan sonraki görev yeri ise Resulayn birliğiyle birlikte Hanekin ve İran harekâtları olmuştur.¹⁴ 14 Eylül 1916 tarihinde Binbaşı olmuştur.¹⁵ Bundan sonra sırasıyla Kafkas Grubu 1'inci Şube Müdürlüğü, Genel Karargâh Kurmay Vekilliği, Harp Akademisi Müdür Muavinliği görevlerine gelmiştir. Harp Akademisi göreviyle birlikte Harp Tarihi Şubesine de görevlendirilmiştir. Bundan sonra ise Genelkurmay 3'üncü Şube Müdür Muavinliği, Veliht yaverliği ve Harp Akademisi öğretmenliği görevlerini yapmıştır.¹⁶

Anadolu'da, Millî Mücadele'nin başlaması ile birlikte ilk anda Mustafa Kemal'in isteği ile İstanbul'da kalan Mehmed Nihad Bey, bu defa yine Mustafa Kemal (Atatürk) isteği ile Büyük Taarruzdan önce 3 Mayıs 1922'de, Anadolu'ya geçmiş ve 6. Kolordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunmuştur.¹⁷

Mehmed Nihad Bey, 31 Ağustos 1922 tarihinde Yarbaylığa terfi etmiştir. Bundan sonra 2'nci Ordu Erkân-ı Harbiye'sinde ve Erkân-ı Harbiye Mektebi'nde Harp Tarihi Muallimliğine görevlendirilmiştir.¹⁸ Daha sonra ise Genelkurmay Neşriyat Şube Müdürlüğü görevini üstlenmiştir.¹⁹ 6 Şubat 1926-8 Temmuz 1927 tarihleri arasında 13'üncü Kolordu 1'inci Tümen 5'inci Alay komutanlığı görevinde bulunmuştur. 9 Temmuz 1928 tarihinde İzmir Müstahkem Mevzi

⁹ Sezgin Kaya, agm, s.734.

¹⁰ Hakan Bacanlı, agm, s.136.

¹¹ "Emekli Kaymakam Nihat Bey Hâl Tercümesi", s.474.

¹² Hakan Bacanlı, agm, s.136.

¹³ Şahin Aldoğan, agm., s. 69.

¹⁴ Sezgin Kaya, agm, s.737.

¹⁵ "Emekli Kaymakam Nihat Bey Hâl Tercümesi", s.474.

¹⁶ Hakan Bacanlı, agm, s.136.

¹⁷ Sezgin Kaya, agm, s.739.

¹⁸ "Emekli Kaymakam Nihat Bey Hâl Tercümesi", s.474.

¹⁹ Sezgin Kaya, agm, s.739.

Mevki Piyade Tugay Komutanlığına atanmıştır ki bu tarihten beş gün sonra 14 Temmuz 1928 günü bir kaza kurşunu ile 42 yaşında şehit olmuştur.²⁰

BURSALI MEHMED NİHAD'IN BEY'İN ESERLERİ

Bu başlık altında Mehmed Nihad Bey'in askerî tarih yazımına, kaynak kullanımına, yazım amaçlarına ve süreçlerine dair konuları irdelememizi sağlayacak telif eser mâhiyetindeki çalışmaları, ders notları ve tercüme eserleri incelenmeye çalışılmıştır. Tercüme eserlerinde ise daha çok birebir çevirilere değil metne müdahale ettiği eserler öncelenmiştir.

Telif Eserleri

Bu bölümde bahsi geçen telif eser tanımının günümüz yaklaşımından biraz farklı olarak tasniflenmiş olduğunu söylemekte fayda var. Kastedilen tanım tercüme olmayan eserlerdir. Bunun içerisine derleme çalışmalar ve yayına hazırlamanın da girdiğini belirtebiliriz.

Telif Eserlerinin Yazılma Gerekçe ve Süreçleri

Mehmed Nihad Bey, Balkan Savaşları konusunda kaleme aldığı eserinin yazılma süreç ve gerekçesini “sırf tarih ve sevk ve idare tetkikatı nokta-i nazarından kaleme alınmış” olduğunu “eserin harp tarihimizin bir safhasını aydınlatmak olan ilk maksadından” başka Erkân-ı Harbiye Mektebi'ndeki öğrencilerine sevk ve idare konusundaki bilgi ve tecrübelerini aktarmayı hedeflediğini ifade etmiştir.²¹

Nihad Bey, Balkan Savaşı mağlubiyetini maddeler halinde sıralayarak bunlardan kaçınma yolu olarak harp tarihini ve Balkan Savaşı'nı öğrenme gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu noktadaki vurgusu “bu yokluk ve fenalıklar” ilim yoksunluğundan ve Ordunun harp tarihini bilmemesinden kaynaklandığında toplanıyordu. Harp tarihi bilgisini tamamen yok olarak görmemek ile mevcutların “taklit” olduğu “sebeup ve hikmet tedrisini anlamamış” diğer bir deyişle “masal kabilinden okuyorduk” ifadeleri ile açıklamıştır. Nihad Bey, harp tarihi yazımı konusunda “kendimiz tarafından yazılmış tek bir satırımda bile yoktu” ifadelerine yer vermiştir. Ve Balkan harbine dair “bu yokluk yüzünden kaybetmiştik” tespitinde bulunmuştur. Bu çerçevede Harp Tarihi şubesinde oluşturulan komisyonda Balkan Harbini yazmak için görevlendirilmiştir.²²Bu noktada, eserin hazırlanmasını bizzat Erkân-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın istediğini bildirmiştir.²³

Çalışmanın yapılması ile Balkan Savaşlarından alınması gereken derslerin önemine vurgu yaparak bunlar sağlanabilmiş olsaydı Birinci Dünya Savaşı'ndaki hatalara düşmeyeceğimize dikkat çekmiştir.²⁴Ki böylece çalışma bir nevi geçmiş hatalar ile belirli bir çerçeve içinde yüzleşmeyi amaçlamıştır.

²⁰ Hakan Bacanlı, agm, s.137.

²¹ Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 2. Cilt (Kırkkilise Melhamesi '5-13 Teşrinievvel 1328', Askeri Matbaa, İstanbul 1924, mukaddime.

²² Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 3. Cilt (Karargâh-ı Umumi Dârül-harekâtta – Lüleburgaz Meydan Muharebesi – Bulgar İleri Yürüyüşü ve Türk Ordusunun Çatalca Hattına Ricatı), Askeri Matbaa, İstanbul 1928, s.2-3.

²³ Age, s.4.

²⁴ Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 2. Cilt (Kırkkilise Melhamesi '5-13 Teşrinievvel 1328', Askeri Matbaa, İstanbul 1924, mukaddime.

Mehmed Nihad Bey'in, eserlerini hazırlamasındaki diğer bir yaklaşım ise ders notları olmuştur. Bu kapsamda Harp Akademisinde okuttuğu için hazırlamış olduğu ders notlarını da kitap olarak basmıştır. Ancak bu notlar bir süre sonra genel askerî tarih araştırmacılarının da faydalanmasına sunulmuştur. Örneğin Tarih-i Harp Notları (Rus-Japon Seferi)²⁵ isimli çalışması, 1924-1925 eğitim yılında Harp Akademisi'nin üçüncü sınıfına ders notu olarak hazırlanmıştır. Benzer şekilde Zabitan Harp Çantası²⁶ isimli eserinin mukaddimesinde çalışmayı yapma gerekçesi olarak her subay ve subay adayının ihtiyaç duyacağı bilgileri sunma olarak açıklamış ve Almanca ya da farklı dillerden yapılan tercümelemin yetersizliğine dikkat çekerek Harp Akademisi'nde aldığı eğitim esnasındaki notlarını silah arkadaşları ile paylaşmayı hedeflediğini ifade etmiştir. Bu noktadaki "itirafı" ise kitabını istediği şekilde bastıramadığı daha da önemlisi içeriğini istediği gibi zenginleştiremediği yönünde olmuştur. Ki belki de buna dair durumu "esasen bir muhtıranın ilk baskısının mükemmel olamayacağı aşikârdır" şeklinde ifade etmiştir.²⁷

Nihad Bey, benzer bir ders notundan hareketle kitap çalışmasını 1870-71 Seferi²⁸ isimli eserinde izlemiştir. Eserin takdim yazısında hazırlama gerekçesini 1870-1871 muharebesinin kendisine ders olarak okutulduğu ve kendisinin de bunu ders olarak okuttuğu ve bu okuma ve okutma halinin notlarının gözden geçirilmek suretiyle kitaplaşması olarak açıklamıştır. Eserin değerlendirmesini ise eğitim sürecine bırakırken tecrübeli bir muallimin başka bir kaynak karıştırmadan 1870-1871 Seferine dair yeterli bilgiye ulaşabileceğini ifade etmiştir.

Mehmed Nihad Bey'in, telif eser olarak tanımlayabileceğimiz diğer bir eser türü ise konferans notları olmuştur. Bu notlar belirli bir çalışma sürecinin parçası olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum kimi zaman Harp Tarihi Şubesi'nin bir görevlendirmesi olduğu gibi kimi zaman ise mihmandarlık için hazırlamış olduğu notları ihtiva etmiştir. Bu haliyle günümüz konferans notları anlayışına göre farklılıklar arz etmiştir.

Osmanlı Devleti'nde resmi askerî tarih yazımı Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın 11 Nisan 1916 tarihli emriyle Çanakkale Cephesi'nden itibaren başlamıştır.²⁹ Bu bağlamda oluşturulan Harp Tarihi Şubesi'nin çalışmalarının da etkisi ile 28 Şubat 1920³⁰-10 Ağustos 1920³¹ tarihleri arasında³² Çanakkale Muharebelerinin farklı safhalarına dair eserler yayınlanmıştır. Ki Mehmed Nihad Bey'in Harb-i Umumide Seddülbahir 'Cenup Grubu' Muharebatı³³ konferansı da bu eksenle kitaplaştırılmış ve Askerî Matbaada basılmıştır.

²⁵Mehmed Nihad, *Tarih-i Harp Notları (Rus-Japon Seferi)*, Erkan-ı Harbiye Matbaası, 1925.

²⁶Mehmed Nihad, *Zabitan Harp Çantası- Bilumum Zabitan ve Zabitan Namzetlerine Mahsus Amelî Tabiye ve Sevkiyleş Rehberi*, Cemiyet Kütüphanesi, 1916.

²⁷Age, s.3-4.

²⁸Mehmed Nihad, *1870-71 Seferi*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1925.

²⁹*Kuruluşunun 100'üncü Yıl Dönümünde Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı (1916-2016)*, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2018. s.2.

³⁰Selahaddin [Adil] Paşa, *Harb-i Umûmî'de Çanakkale Muhârebât-ı Babriyesi*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1920.

³¹Mehmed Celaleddin, *Harbi Umûmî'de Çanakkale Muhârebât-ı Berriyesi: Kumkale Muhârebâtı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1920.

³²10 Ağustos 1920'den sonra Kaymakam Hayri Bey'in, çalışması da yayınlanmış ancak yayımlandığı ay bilgisi verilmemiştir. Bkz. Hayri (Kaymakam), *Harb-i Umûmî'de Çanakkale Muhârebât-ı Berriyesi: Anaşartalar Grubu Muhârebâtı*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1920.

³³Mehmed Nihad, *Harb-i Umumide Seddülbahir "Cenub Grubu" Muharebatı*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 28 Haziran 1920.

Cumhuriyet döneminde, Çanakkale Muharebe alanına yapılan ziyaretlerde Türk Şehitliklerini İmar Cemiyeti'nin önemli bir rolü olmuştur. Bu amaçla Cemiyet tarafından düzenlenen ilk ziyaret sayılabilecek 1926 yılı, basında geniş yer bulmuştur. Duyurular arasında dikkat çeken bilgilerden birisi ise Erkân-ı Harbiye Mektebi öğretmenlerinden Nihad Bey'in yolculara gerekli olan bilgileri vereceği olmuştur.³⁴Nihad Bey, “Büyük Harpte Çanakkale Seferi” isimli eserini bu gezi için hazırlamıştır. Ki bu bir nevi gezi notları olacaktı ve geziyi düzenleyen Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından kitaplaştırılmıştır. Bu durum, eserin önsözü olarak değerlendirilebilecek “Birkaç Söz” başlığı altında açıklanmıştır. Bunun için Nihad Bey, eserini “kısa bir risale tertibi” olarak değerlendirmiştir.³⁵

Bu kısa risale ya da gezi notlarını anlamlandırabilmek için Nihad Bey'in, konuşmayı yaptığı ortamı biraz açıklamak da fayda görülmektedir. Öyle ki Nihad Bey, konuşmasını yaparken o anları yaşıyormuş gibi gözleri yaşarmış sözlerini-eserini-şehitlerimizin ruhlarına Fatıha ile sonlandırmış³⁶, ardından mevlidi şerif okunmaya başlamış, İstanbul müftüsü Hasan Fehmi Efendi tarafından dua yaptırılmıştır. Bu esnada gemi güvertesinde birçok ziyaretçi hıçkırığa hıçkırığa ağlamıştır.³⁷Böylece konuşmalar sona ermiş ve Çanakkale ziyaretinin önemli bir bölümü tamamlanmıştır. Bu haliyle bakıldığında Mehmed Nihad Bey, bu ziyarete olayların tanıdığı olan bir mihmandar olarak eşlik etmiş ve ziyaretin ruhuna uygun bir konuşma ile ziyaretçileri bilgilendirmiştir.

Mehmed Nihad Bey, eserlerinin önemli bir bölümünde görevlendirmeler ile çalışmalarını hazırlamıştır. Bu kapsamdaki Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi (Konferans)³⁸eserinin önsözünde görevlendirildiği konferans için hazırlık süresinin üç gün olduğuna bu haliyle çalışmasının sınırlılıklarının bulunduğunu; Harp Tarihi dairesinde Çatalca ve Lüleburgaz muharebeleri hakkında “yeterli derecede” vesika olduğunu bildiğini ifade etmiştir. Kendisinin kaleme aldığı dönemin ciltlerce yazılabileceğini ancak bu şekliyle “hakkıyla gözler önüne” serilmiş olacağını belirtmiştir. Nihad Bey, çalışmasına dair özeleştirisini de yapmak suretiyle; “bu kitapçık dahi kendi mâlûmatıma ve vesikaları kendi bakış açılarıma göre değerlendirmek suretiyle ortaya çıktı. Bu yüzden elbette, yanılmış, yanlış düşünmüş ve yanlış hüküm ve kararlarda bulunmuş olabilirim.” şeklinde ifade etmiştir.³⁹Bu değerlendirmeler geniş bölümünde de devam etmiştir.

Telif Eserlerinde Kaynak Kullanımı

Mehmed Nihad Bey'in eserlerinde kaynak kullanımı çeşitlilik arz etmekte olup belirli bir standardı yoktur. Nitekim 1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi isimli eserin hazırlanma talimatı/talebini Fevzi Paşa'nın da vermesinden hareketle Balkan Savaşlarının en önemli kaynağını teşkil edecek olan askerî arşiv belgelerini kullanma iznini almıştır.⁴⁰Hatta bu noktada Fevzi Paşa tarafından verilen izinle “kilitli resmi vesikaların tetkikine” de izin verilmiştir.⁴¹Böylece eser,

³⁴Gülper Ulusoy, “Türk Basınında Çanakkale Zaferi ve Gelibolu Yarımadası'na Yapılan Ziyaretler (1915-1938)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale 2021, s.65.

³⁵Mehmed Nihad, *Büyük Harpte Çanakkale Seferi*, s.6.

³⁶Age, s.42.

³⁷*Akşam*, 26 Eylül 1926.

³⁸Mehmed Nihad, *Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi (Konferans)*, Askerî Matbaa, İstanbul 1925.

³⁹Age, s.mukaddime.

⁴⁰Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 3. Cilt, s.3.

⁴¹Age, s.4.

muharebeğe katılan birçok birliğin ceridesini içermiştir. Çalışma önemli oranda ana kaynak ile şekillenmiştir. Öyle ki ilk anda dikkat çekenler; Şark Ordusu Kumandanlığı'nın harp ceridesi⁴², Balkan muharebesine dair Harp Tarihi Şubesi'nde hazırlanan müsvedde çalışma⁴³, Çobanoğlu Ömer Zeki Bey'in "Şark Ordusu'nun Hezimetini" isimli eseri⁴⁴, Mahmut Muhtar Paşa'nın "Ruzname-i Harp" isimli eseri⁴⁵, Abdullah Paşa'nın hatırası⁴⁶, Binbaşı Hamdi Bey'in ifadesi⁴⁷, 2. Tümen Harp Ceridesi⁴⁸, 3. Tümen Harp Ceridesi⁴⁹, 1. Kolordu Harp Ceridesi⁵⁰, 9. Tümen Harp Ceridesi⁵¹, Bulgar Ordu emirleri⁵², Bulgar süvari tümen emirleri⁵³, ayrıca kendi hatıraları⁵⁴, detayını vermediği bir muhabirin hatırası⁵⁵, Times muhabirinin makaleleri, Fransız muhabirin makalesi, Bulgar muhabirinin kitabı ve Alman Erkan-ı Harbiye'sinin eseri⁵⁶ gibi çalışmalar yer almıştır. Nihad Bey, bir yandan da o an için hayatta olan ve Balkan Savaşlarına katılan komutanların, eserinde gördükleri hata ve eksikleri bildirmelerini istemiş ve bunu "vicdani bir vazife" olarak görmüştür.⁵⁷

Mehmed Nihad Bey, özellikle Almanca ve Fransızca'ya olan hakimiyeti nedeniyle ağırlıklı olarak bu iki dilden faydalanmıştır. Öyle ki 1870-71 Seferi isimli eserinde dikkate değer yabancı kaynak kullanımı gerçekleştirmiştir. Kitabı yazma aşamasında 3-4 bin sayfa Almanca ve Fransızca "kitap okumak mecburiyetinde" kaldığını bildirmiştir. Ayrıca kitabın eğitim amacı haricinde "heyet-i zabitan için de bu harbin tarih-i askerisidir" şeklinde değerlendirmiştir. Eserin sınırlılığı bağlamında ise krokilerin yetersizliğini görmüştür.⁵⁸

Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi (Konferans)⁵⁹ isimli eserinde ise kaynak kullanımı yukarıda sayılan eserler kadar detaylı ve ana kaynak ekseninde ilerlememiştir. Çalışmasında kaynak olarak 6 esere yer vermiştir. Ki bunlar arasında kendi ifadesi ile "oldukça sınırlı miktarda özel hatıraları" yer almıştır. Kaynak noktasındaki sınırlılıklarını "vakit darlığı" ile ifade etmiş bu nedenle çalışmasının "pek genel bir değerlendirme" olarak düşünülmesini istemiştir. Hatta bu noktada değerlendirmesini "bu kaynakların bir haylisinde esasen birbirinden alınma eserler olup, ancak bir dereceye kadar önem atfedilebilir. Her biri daha ziyade taraflı yazılmış olan bu eserler karşı taraf için çok az bilgi içermektedir". Nihad Bey, bu noktada son olarak Harp Tarihi Şubesi'nde bu konuda yeterince belge bulunduğu ve "henüz el değmemiş" olduğunu ve bunlara dayanmayan çalışmaların "faydalı ve sağlıklı bir tetkik" sağlamayacağını ifade etmiştir.⁶⁰

⁴²Mehmed Nihad, 1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi, 2. Cild (Kırkkilise Melhamesi '5-13 Teşrinievvel 1328', Askeri Matbaa, İstanbul 1340, s.51.

⁴³Age, s.114.

⁴⁴Age, s.121.

⁴⁵Age, s.123.

⁴⁶Age, s.127.

⁴⁷Age, s.144.

⁴⁸Age, s.145.

⁴⁹Age, s.145.

⁵⁰Age, s.160.

⁵¹Age, s.193.

⁵²Age, s.14.

⁵³Age, s.16.

⁵⁴Age, s.41.

⁵⁵Age, s.206.

⁵⁶Age, s.143-144.

⁵⁷Age, mukaddime.

⁵⁸Age, s. mukaddime.

⁵⁹Mehmed Nihad, *Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi (Konferans)*, Askeri Matbaa, İstanbul 1925.

⁶⁰Age, s.1-2.

Harb-i Umumide Seddülbahir 'Cenup Grubu' Muharebatı⁶¹ isimli eserinin hazırlanma süreci de kaynak kullanımını açısından önemli bilgiler sağlamıştır. Mehmed Nihad Bey, Harp ceridelerine dikkat çekmiş ve bu kaynağın yeterince önemsenmediği, eldekilerin ise kimi yetersizlikleri olduğunu ifade etmiştir.⁶² Bu yetersizliklerin Çanakkale Savaşları'nda subay kayıplarının çokluğu nedeniyle devam ettiğini, buradaki subayların bir kısmının ise diğer cephelerde şehit olduğunu bu haliyle çarpışmaların ayrıntılarını bilen kişilerin çok az kaldığını ekleyerek bu konferansların önemine değinmiştir. Ancak burada asıl dikkat çeken ifadeleri ise konferans için kendi kaynak kullanımına dair açıkladığı satırlardır. Nitekim bu bölümdeki ifadelerinde; konferans için Harp Tarihi Şubesi'nin evraklarından faydalanmak için vaktinin olmadığı, bu olsa bile durumun uygun bulunmadığı, bu nedenle konferans notlarındaki kaynağın “müşahedeleri, zanları ve temasa geçtiği muharip arkadaşlarından edindiği bilgiler” olduğunu açıklamıştır.⁶³ Öyle ki bu durum metin içerisinde “hatırımında kaldığına göre”, “kanaatimce”, “ayrıntılarını unuttuğum” gibi ifadelerinde karşılık bulmuştur. Diğer yandan konferans notları olayın üzerinden geçen zaman içerisinde sonuçlarının öğrenilmesinin de verdiği bilgi ile bir deneyim aktarımı izlenimini güçlendirmektedir. Bu yönde “Gelibolu tarafında ayrı bir fırka bulundurmamak lazım imiş, keza Anadolu tarafında daha ziyade bir sahra harbine hazır olmak lazım imiş” ifadeleri dikkat çekmektedir.⁶⁴ Benzer şekilde sonuçları bilinen muharebeler için “bu taarruza lüzum var mıydı? Bendenizce hiç yoktu.”⁶⁵ Değerlendirmeleri bu kanaati güçlendirmektedir.

Mehmed Nihad Bey'in konferansının değerlendirme bölümünde muharebeler süresince görev yapmış ve askerî tarih yazımında görevli bir subaydan derinlemesine analizler beklenebilecek iken Çanakkale Savaşı'nı “savaşta asıl olan insandır ve özellikle onun manevi gücüdür.”⁶⁶ gibi sınırlı bir değerlendirme ile yetinmiştir.

Telif Eserlerinin Yazım Yöntemi

Mehmed Nihad Bey, telif eserlerinin yazım yönteminde daha çok karşılaştırmalı yazımı esas almış⁶⁷, harp tarihi şubesinin muharebe anlatım esaslarını benimsemiş bir usûl ile çalışmıştır. Kendi açısından önemli gördüğü ve dikkat çekmek istediği yerlerin altını çizmiş ya da ünlem işareti ile vurgulamaya çalışmıştır.⁶⁸ Muharebenin icrasını ana ekseninde inceledikten sonra modern harp ceridesi çağrışımı yapacak bir yaklaşım ile gelişmeleri gün gün aktarmaya başlamıştır.⁶⁹ Gün gün anlatım yöntemini 1870-71 Seferi⁷⁰ isimli eserinde de izlemiştir. Eser muhtevâ olarak mukayeseli bir yaklaşım ile ve kronolojik anlatım ile yazılmıştır. Buna göre; harbin sebepleri, tarafların kuvvet kıyası, harekât planlamaları değerlendirildikten sonra 31 Temmuz'dan başlamak üzere 1 Eylül 1870 günü dahil olmak üzere tarafların harekâtları gün gün işlenmiştir.

⁶¹Mehmed Nihad, *Harb-i Umumide Seddülbahir "Cenup Grubu" Muharebatı*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 28 Haziran 1920.

⁶²Age, s.3.

⁶³Mehmed Nihad, *Tarih-i Harp Notları (Rus-Japon Seferi)*, Erkan-ı Harbiye Matbaası, 1925, s.4.

⁶⁴Age, s.13-14.

⁶⁵Age, s.54.

⁶⁶Age, s.61.

⁶⁷ Muharebe anlatımında kuvvetlerin sayısal mukayeselerine önemli yer vermiştir. İlk kitap Age, s.20-21.

⁶⁸Age, s.21, s.35.

⁶⁹Age, s.99, s.101, s.109 vd.

⁷⁰Mehmed Nihad, *1870-71 Seferi*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1925.

Eserlerinde kimi zaman ham malzemesini çok fazla işlemeden olduğu gibi sunmuştur. Örneğin Zabıtın Harp Çantası⁷¹ isimli eserinde askerî nizamnameler, talimatnameler ve eğitim notları ağırlıklı olarak yer almıştır. Bu notlar çoğunlukla bir değerlendirme ve izaha ihtiyaç duyulmaksızın belirli bir tasnif dairesinde alt alta sıralanmıştır. Öyle ki sonuç bölümünde dahi herhangi bir analiz ve değerlendirme olmadan ilgili talimatnamenin son maddesi ile bitmiştir. Bu haliyle Mehmed Nihad Bey'in önsözde de ifade ettiği gibi bir “muhtıra” kitabı olarak değerlendirilmesi ya da günümüz ifadesi ile kanun ve yönetmelikler derlemesi olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Benzer bir yöntemi 1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi isimli eserinde de izlemiştir. Öyle ki Nihad Bey, bu kaynakları kronolojik bir sıraya dizmiş⁷² ve sayıca az ara bağlayıcı cümle ve değerlendirmeler ile alt alta sıralamıştır. Bu sıralama hali öyle bir noktadır ki kendisinin doğruluğunu kabul etmediği olaylar da buna dâhil olmuştur. Daha sonra bu bilgilerin yanına “mahsul-u hayal”⁷³, “hayal”⁷⁴, “Bu ifadenin yanlış olduğuna hükmedilir”⁷⁵, “Böyle bir şey vaki değildir”⁷⁶ gibi açıklamalar yapmıştır. Kimi zaman ise açıklanmasına gerek olmayan durumlarda açıklama notları ekleme ihtiyacı duymuştur. Öncesinde askerî durumunun sıralandığı bir sürecin sonunda yer alan askerî ishal olması durumunu “demek oluyor ki kolera başlamıştı”⁷⁷ ya da bir rapor için “ne kadar güzel ve hakiki bir rapor”⁷⁸ ifadesi ile okuyucu için konuyu açmıştır.

Mehmed Nihad Bey, askerî tarih yazımı konusunda sürece dair de kimi zaman tespitlerde bulunmuştur. Harb-i Umumide Seddülbahir ‘Cenup Grubu’ Muharebatı⁷⁹ isimli konferans metnini değerlendirirken ilk sayfasında; “Birinci Dünya Savaşı askerî tarihinin henüz yazılma zamanının gelmediği”, yazılsa bile bunun “ilk müsveddelerinden başka bir şey” olmayacağına değinmiştir.

Sürelî Yayınlarındaki Askerî Tarih Yazıları

Mehmed Nihad Bey, askerî tarih dergilerindeki ilk yazısını 1924 yılında yayınlanmış son yazısını ise şehit olduğu 1928 yılında yayınlamıştır. Bu haliyle 1924-1928 yılları arasında toplam 13 adet makalesi yayınlanmıştır. Bu yazılarının 6 adeti Askerî Tarih Mecmuasında, 7 adeti ise Piyade Mecmuasındadır. Bu yazıları her ne kadar makale olarak tanımlasak da bir bölümü, kitap listesi ve tanıtımı mahiyetinde olduğu gibi bazıları ise çeviri ve talimname değerlendirmesi şeklindedir.

Askerî Tarih Mecmuasındaki Yazıları

Askerî mecmualar arasında ilk dikkat çeken yazısı “Bizde Askerî Neşriyat” başlıklı yazıları olmuştur. Bu yazılarından ilki 31 Ağustos 1924 tarihli Askerî Tarih Mecmuasının 54. sayısında yayınlanmıştır. Mehmed Nihad Bey, bu çalışmasında Meşrutiyetin ilanından itibaren askerî yayınlar konusunda yapılan çalışmaların üslubundan ve bu konu ile ilgili çalışmalar gerçekleştiren Erkân-ı

⁷¹ Mehmed Nihad, *Zabıtın Harp Çantası- Bilumum Zabıt ve Zabıt Namzetlerine Mahsus Amelî Tabiye ve Sevkukeyş Rehberi*, Cemiyet Kütüphanesi, 1916.

⁷² Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 3. Cilt, s.97-98, vd.

⁷³ Age, s.296.

⁷⁴ Age, s.60.

⁷⁵ Age, s.154.

⁷⁶ Age, s.10.

⁷⁷ Age, s.171.

⁷⁸ Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 2. Cilt, s.225.

⁷⁹ Mehmed Nihad, *Harb-i Umumide Seddülbahir ‘Cenup Grubu’ Muharebatı*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 28 Haziran 1920.

Harbiye Binbaşısı Refik Bey gibi isimlerden bahsetmiştir. Diğer yandan yayınların dönemsel değerlendirmesinde 1908 yılından itibaren bir azalmanın olduğunu ve bir dönüşüm yaşandığına dikkat çekmiştir. Ayrıca bu konu hakkında yazarların eserler ortaya koymadığı gibi yeni isimlerin de yetişmediğini ifade etmiştir. Ki bu sürecin Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürdüğüne de dikkat çekmiştir. Son olarak da 1908-1918 tarihleri arasında askerî alanda yapılan yayınlara örnekler vermiştir.⁸⁰

Mehmed Nihad Bey, bu yazı dizisi arasına bir yazı eklemiştir. 31 Mayıs 1925 tarihinde Askerî Mecmuada “Kırkkilise Melhamesine Müstenid Sevk-ül ceşî Harp Oyunu” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Ki bu yazısında Balkan Harbinde Kırklareli- Lüleburgaz Muharebeleri örnek olarak kabul edilmiş ve bundan hareketle harp oyunu hazırlanmıştır.⁸¹

Mehmed Nihad Bey, askerî tarih yazıcılığı konusunda Askerî Tarih Mecmuasının 56. sayısında başlamış olduğu tefrikasına aynı başlık ile “Bizde Askerî Neşriyat” devam etmiştir. Bu yazısında 1924 yılının Kasım ve Aralık aylarındaki askerî yayınları tanıtmak için isim listeleri ve cetveller hazırlamıştır. Bu bölümde çalışmalara dair detaylı bir değerlendirme yer almamaktadır.⁸²Bu konudaki son yazısı ise 31 Kasım 1925 tarihinde yayınlanan Askerî Tarih Mecmuası olmuştur. Nihad Bey, bu yazısında askerî tarih konusunda bazı eserlere dair kısa tanıtım yazıları kaleme almıştır. Bu yazıların nerede ise tamamına yakını Batı Cephesi'ne dair çalışmaları ihtiva etmektedir.⁸³

Mehmed Nihad Bey'in yukarıdaki makaleler haricinde de Askerî Tarih Mecmuasında eserleri yayınlanmıştır. Bunlardan birisi olan ve “General Oberst von Moltke Mektupları, Hatıratı ve Bazı Vesaiik” başlığı ile kaleme aldığı çalışması 1 Mart 1926 tarihinde yayınlanmıştır. İçeriğinde Moltke değerlendirmesi merkezde olmak üzere bir analiz yapmıştır. Bunun için Moltke'nin eşine göndermiş olduğu mektuplarda Osmanlı Ordusu'na dair değerlendirmelerine yer vermiş ve son olarak da Moltke'ye dair bir muhtıra ile yazısı son bulmuştur.⁸⁴

Piyade Mecmuasındaki Yazıları

Mehmed Nihad Bey, Askerî Mecmua haricinde üç yazılık “Kuva-i Havaiye (Dün-Bugün-Yarın)” ve dört yazılık “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?” başlıklı yazı dizileri kaleme almıştır. “Kuva-i Havaiye (Dün-Bugün-Yarın)” başlıklı yazısının ilkinin Mayıs 1927'de Piyade Mecmuasının 25. sayısında yayınlamıştır. Bu yazısı ile Türk Hava Kuvvetlerinin dün, bugün ve geleceğine dair değerlendirme ve öngörülere yer vermiştir. İlk sayısını bir nevi kavramsal tanımlar ile başlatmış; ilk olarak “Tayyare nedir?” sorusuyla uçak kavramını açıklayarak başlamıştır. Akabinde ise “havaya hakimiyet meselesi ve askerlik” alt başlığı altında havacılığın ve bu sektörün askerlik açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiştir. Devamında dönemsel değerlendirmelere başlamış ve “Büyük Harpte Havacılık” başlığı altında Birinci Dünya Savaşı yıllarında havacılık faaliyetlerine dair değerlendirmelere yer vermiştir. Bu noktada Almanya, Fransa ve İngiliz hava kuvvetlerine dair nicel

⁸⁰Mehmed Nihad, “Bizde Neşriyat-ı Askeriye”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 54, 31 Ağustos 1924.

⁸¹Mehmed Nihad, “Kırkkilise Melhamesine Müstenid Sevkülceşî Harb Oyunu”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 57, 31 Mayıs 1925.

⁸²Mehmed Nihad, “Bizde Neşriyat-ı Askeriye”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 55, 28 Şubat 1925.

⁸³Mehmed Nihad, “Bizde Neşriyat-ı Askeriye”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 56, 31 Kasım 1925.

⁸⁴Mehmed Nihad, “General Oberst von Moltke Hatıratı, Mektupları ve Bazı Vesaiik”, *Askerî Mecmua*, Sayı: 60, Mart 1926.

değerlendirmeler yapılmıştır.⁸⁵Serinin ikinci yazısı Temmuz 1927'de 27. sayıda yayınlanmıştır. Bu yazıda bir öncekinin devamı olarak başlamış genel değerlendirmelerden sonra “Hava Muharebe Birlikleri”, “Bombardıman kıtaları”, “Hava Keşfi Birliklerinin Piyade Tayyareciliği” gibi alt başlıklar ile konu detaylandırılmış ve son olarak meydan muharebesi havacılığına ilişkin vermiş olduğu bilgiler ile sona ermiştir.⁸⁶Serinin son yazısı 28 Ağustos 1927 tarihinde Piyade Mecmuasının 28. sayısında yayınlanmıştır. Bu makalede bombardıman kıtaları, avcı kıtaları, uçak teknolojisi ile ilgili son elde edilen bilgiler, balon, hava savunması gibi konular birer alt başlık halinde incelenmiştir. Makalenin son bölümünde genel değerlendirmeler başlığı altında talim ve terbiye gruplarına yer verilmiştir. Burada genel tâlim ve terbiye usullerine Fransa Ordusu özelinde yer verilmiştir. Buna ilişkin bazı örnekler ve kuruluş düzenleri açıklanmıştır. Geçmiş dönemdeki askerlerin tâlim ve terbiyesi, hava kuvvetlerinde görev alacak olan astsubayların yetiştirilmesi konuları kuruluş şemaları ile örneklendirilerek açıklanmıştır. Makale 1927 yılına ait ihtiyat birliklerinin eğitim maksadıyla silahlaltına alınması konusuyla sona ermiştir.⁸⁷

Mehmed Nihad Bey, Piyade Mecmuasına başlamış olduğu yazı serisinin yenisine Temmuz 1928'de “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?” başlığı ile yeniden başlamıştır. Ki bu seride piyade sınıfının talim ve terbiyelerinin nasıl olması gerektiği, hangi esasların göz önünde bulundurulması gerektiği gibi konuları örnek şema ve cetveller ile detaylandırarak okuyucuya sunmuştur.⁸⁸

Tercüme Eserleri

Mehmed Nihad Bey'in eserlerinin çok önemli bir bölümü tercümedir. Bu eserlerin içerisinde bir iki istisna hariç olmak üzere metinlere müdahale etmemiş kimi zaman yaptığı küçük ekleme ve yorumlar hariç, eserlerin olduğu gibi çevirisini yayınlamıştır.

Tercüme eserleri arasında muhakkak ki öne çıkanları arasında “Büyük Harpte Türk Harbi” isimli eseri gelmektedir. Eserin, önsözünden önce Yusuf Akçura'nın Mehmed Nihad Bey'e hitaben kaleme aldığı bir mektubuna yer verilmiştir. Bu mektupta Akçuraoğlu Yusuf Bey'in “Larşer'in tarihi usullerin icab ettirdiklerini tenkidlere asla tabi tutmamıştır” yaklaşımı ile Nihad Bey'in esere dair yapmış olduğu tenkid ve değerlendirmelerin önemine vurgu yapmıştır.

Mehmed Nihad Bey, eserinin mukaddimesinde çalışmanın muhtevâsına dair önemli ipuçları vermiştir. Bunlardan ilki bunun bir doğrudan tercüme olmadığı bu haliyle “haşiye ve mütâalaa” ile çalışmanın hacmen genişlediğine vurgu yapmıştır.⁸⁹Ki bu konuda Nihad Bey, eserin 680 sayfadan 800 sayfaya ulaşacağını ön görmüştür. Bu noktadaki değerlendirmesi “bir taraftan kitabı aynen tercüme etmekle beraber diğer taraftan muhtaç-ı tashih ve şayan-ı tedkik gördüğüm hususâtı da işaret etmeyi faydalı buldum. Bu maksatla doğruca metin arasında gösterilecek hususâtı sahife

⁸⁵Mehmed Nihad, “Kuva-i Havaiye”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 25, Mayıs 1927.

⁸⁶Mehmed Nihad, “Kuva-i Havaiye (Dün-Bugün-Yarın)”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 27, Temmuz 1927.

⁸⁷Mehmed Nihad, “Kuva-i Havaiye (Dün-Bugün-Yarın)”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 28, 28 Ağustos 1928.

⁸⁸Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 39, Temmuz 1928; Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 40, Temmuz 1928; Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 41, Ağustos 1928; Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 42, Ekim 1928.

⁸⁹Ayrıca bakınız, Mesut Uyar, Büyük Harpte Türk Harbi, Larşer'in kitabı örneğinde Osmanlı'da tercüme, *Atlas Tarih*, Sayı: 70, Ağustos-Eylül 2021, s.122.

haşiyeleri halinde ilave ettim” şeklinde olmuştur. Mehmed Nihad Bey eseri hacmen genişleterek “Türk Tarih-i Harb Muhtasarı” şeklinde tamamlamayı hedeflemiştir. Ve bunu sağlayabilmek için de “matbu ve kısmen gayr-ı münteşir vesaikimizden azami derecede” istifade etmeyi planlamıştır. Mehmed Nihad Bey, eserin önsözünün son bölümünde çalışmayı “Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Reis-i Ekremi Müşîr Fevzi Paşa Hazretlerinin” emri ile hazırlamaya başladığını da eklemiştir.⁹⁰

Mehmed Nihad Bey, eserinin ikinci cildine hazırlamış olduğu “nakledenin mukaddimesi” başlığında eserin yazarı için “Larşer, azami derecede bîtaraf kalmıştır, bunu tasdik hakşinaslık olur” vurgusu ile kendisinin “haşiyelerinin” amacını açıklama ihtiyacı hissetmiş ve bu durumu iki temel madde ile îzah etmiştir. Bunlardan ilki kendisinin bizzat Birinci Dünya Savaşı'nda yer alması buna karşın Larcher'in birçok vakıf olamadığı konuya dair kendisinin tanıklıkları, ikinci olarak ise yine Larcher'in “henüz görmediği bazı matbu Türkçe eserler ile birçok yayınlanmamış belgeye” sahip olması olarak belirtmiştir. Nihad Bey, bu eklemelerini kimi zaman ana metinden daha uzun şekilde yapmıştır. İkinci cilt için hazırlamış olduğu mukaddimede amacının Türk Harp Tarihini aydınlatma olarak belirtmiş ve esere bizzat kendisinin hazırlamış olduğu harita ve krokileri eklemiştir.⁹¹

Mehmed Nihad Bey, eserinin içerisine kimi maddi hataları dâhil ettiği gibi kimi yazımlarında ise Türk askerî tarih tezleri ile çelişen anlatımları aktarmıştır. Örneğin; İkinci cildin 23 numaralı lahikasında⁹² Mustafa Kemal'in doğum tarihini 1883 olarak almıştır. Yine aynı bölümde 26 numaralı lahikada Çanakkale Cephesi'nde gerçekleştirilen tek resmi ateşkesin tarihini 23 Mayıs 1915 olarak vermiştir.⁹³ Bu konuda kaynak olarak ise Liman von Sanders Paşa'nın hatıralarına atıf yapmıştır. Liman von Sanders'in eseri de bu konuda hatalı tarih vermiş ve Mehmed Nihad Bey, bu hatalı tarih aktarımını olduğu gibi sürdürmüştür. Bu tip gün, tarih hataları elbette her eserde yaşanabilir ancak aynı bölümde yer alan Ateşkes talebinin kimden geldiği? Tartışmasında İngiliz tezi ateşkesin Türklere geldiği yönünde iken Türk tezi İngilizlerden geldiği yönündedir. Mehmed Nihad Bey eserinde bu konuda Hamilton ve Liman von Sanders referansına dayanarak ateşkesin Türk tarafından geldiği anlamını olduğu gibi bırakmıştır. Bu konuda Türk kaynaklarına bakmamış ya da eserinde bunlara yer vermemiştir. Oysa buna dair Türk harp cerideleri ateşkes amacıyla İngilizlerin bayrak kaldırdığı ve bunun üzerine ilk görüşmelerin başladığı yönündedir.⁹⁴

Mehmed Nihad Bey, eserin 3. Cildi için hazırlamış olduğu “nakledenin mukaddimesi” bölümünde bu cilt için “hiçbir haşiye ve mütâlaa yazmadım” demiştir. Bunun gerekçesini ise elindeki belgelerin bunun için yeterli olmadığı ve aynı zamanda diğer ciltlerde birçok konunun işlendiğini vurgulamıştır. İkinci cilt için îzah etmeye çalıştığımız olası hataların düzeltilmesini dördüncü cilde bırakmayı planlamıştır. Bunu “kitapta yanlış veya noksan yazılmış olan harekâtı, kitabın umûmî çerçevesi derecesinde ikmalini teminen bana ihtar etmeleri ve böylece birkaç sene içinde bir dördüncü cilt ile kitabı daha vâzih ve etraflı bir hâl sokmağa imkan vermelidir...” şeklinde

⁹⁰ Maurice Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, 1. Cilt (Harbin Anasır ve Mukaddematı ve Heyet-i Umumiyesinin Hulasası), Çeviren: Mehmed Nihad, Askerî Matbaa, İstanbul 1927. Mütercimim mukaddimesi.

⁹¹ Maurice Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, 2. Cilt (Esas Türk Cepheleindeki Harekât ve Muharebat), Çeviren: Mehmed Nihad, Askerî Matbaa, İstanbul 1928. Nakledenin mukaddimesi.

⁹² Maurice Larcher, age, s. 133.

⁹³ Age, s. 134-135.

⁹⁴ *ATASE Arşivi*, BDH Kls.5314, Dos.H-2, Fih.1-11a.

açıklamıştır. Mehmed Nihad Bey, esere hiçbir haşiye yapmayacağını belirtmesine rağmen bu cildin içerisinde 45 lâhika bulunmaktadır.⁹⁵

Mehmed Nihad Bey, çevirisini yaptığı kimi eserlerde ise kısaltmaya gitmiştir. Örneğin Harb-i Umuminin İhzar ve İdaresinde Alman Erkan-ı Harbiyesi isimli eserinin “Mütercimin Mukaddimesi” başlıklı bölümünde bu durumu kitabın ikinci basımı sonrasında “bu defa da ancak telhisen⁹⁶ tabî lazımdı. Tercüme aynen tabedilse idi kitap lâakal bir misli daha büyük olacaktı” diye açıklamıştır. Bunu yaparken izlemiş olduğu yöntem olarak ise “bu telhis esnasında kitabın ruhunu sarsmamakta dikkat edildi” demekle yetinmiştir.⁹⁷

Mehmed Nihad Bey, çevirisini yaptığı kimi eserlerde ise ufak-tefek düzenlemeler haricinde başka hiçbir müdahalede bulunmamıştır. “Kadro Tatbikat ve Seyahatlerinin Suret-i Tertib ve İdaresi Hakkında Amelî Muhtıra” isimli eserinin mukaddimesinde bu durumu “kitapta ancak bazı ufak-tefek tadilattan başka bir şeye lüzum görmedim ve sadece baş tarafına 22 numrolu talimatnamenin bir hülâsasını yazmakla iktifa ettim.” Bunun haricinde tek müdahalesi ise her konu için eklemiş olduğu krokilerdir.⁹⁸

Mehmed Nihad Bey'in, tercümeleleri üç ana kategoride değerlendirilebilir. Bunlardan ilki içerisine önemli eklemeler yaptığı çalışmalar, ikincisi kısaltarak yayına hazırladığı çalışmalar, üçüncüsü ise hiçbir müdahalede bulunmadığı ve doğrudan tercüme ettiği çalışmalar. Tercüme eserlerinin nerede ise çok büyük bir bölümü doğrudan tercümelelerdir. Bu nedenle burada bu doğrudan tercüme eserlerin içeriklerine yer verilmemiştir.

SONUÇ

Mehmed Nihad Bey, düzenli yayın yapmaya başladığı 1920-1928 yılları arasında 30'dan fazla eser vermiştir. Askerî tarih yazıcılığını takip edebileceğimiz eserleri ise bizzat kendisinin kaleme aldığı-telif eserler- ya da haşiyeler ile metne müdahale ettiği tercümeleler olmuştur. Bu noktada telif eser tasnifine alabileceğimiz 10 kitap veya kitap bölümü çalışması ile 13 makalesi bulunmaktadır. Burada bahsi geçen 10 kitap çalışmasından ise askerî tarih yazım usulleri, ana kaynak kullanımı ve değerlendirmeleri noktasında öne çıkan eserlerinde ise tek tip bir yaklaşımın olmadığı görülmüştür. Diğer bir deyiş ile kimi eserlerinde ana kaynak sayılabilecek eserlerin nerede ise tamamını kullanırken kimilerinde sadece hatırladıklarından ve duyduklarından hareketle yazım süreci gerçekleştirmiştir. Bu noktada günümüzde derleme diye tasnif edebileceğimiz çalışmalarının da varlığı dikkat çekmiştir. Bu tip çalışmalarda temel kaygısının “tecrübe aktarımı” olduğunun da altını çizmekte fayda var. Yazım usulü, askerî tarih yazımının henüz erken döneminde olmasının da etkisi ile harp ceridelerini çağrıştıran bir usulde olduğu görülmüştür. Hatta kimi çalışmalarında nerede ise yeniden bir ceride yazar gibi tüm emir ve olayları ceride nizamında olduğu gibi sıralamıştır. Bu durumda hiç şüphesiz uzun süre muharebelerde karargâh görevi yapmış bir subay olmanın da etkisi büyüktür. Diğer yandan telif eser çalışmalarında Dünya'daki yayınları yakından takip eden çeviren

⁹⁵ Maurice Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, 3. Cilt (Tâli Dâr-ül-harekâtlar ve Harbin Neticesi), Çeviren: Mehmed Nihad, Askerî Matbaa, İstanbul 1928.

⁹⁶*Telhîs*: Uzun bir şeyi özetleme, hülâsa etme.

⁹⁷Hermann Von Kuhl, *Harb-i Umuminin İhzar ve İdaresinde Alman Erkan-ı Harbiyesi*, Çeviren: Mehmed Nihad, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1924.

⁹⁸Mehmed Nihad, *Kadro Tatbikat ve Seyahatlerinin Suret-i Tertib ve İdaresi Hakkında Amelî Muhtıra*, Askerî Matbaa, İstanbul 1925. Mukaddime.

ve Türk literatürüne kazandıran bir çizgisi de dikkat çekmektedir. Bu durum muharebelerde karşı karşıya kaldığımız ülkelerin yayınları noktasında daha da önem kazanmıştır. Balkan Savaşları anlatımı için Bulgar Ordusu rapor ve emirlerini çalışmalarına dahil etmiş ve mukayeseli bir anlatım ile sürdürmüştür. Aynı yazımı bu defa Birinci Dünya Savaşı eserlerinde ortaya koymuş ve İngiliz, Rus, Fransız kaynaklarını inceleme alanına almıştır.

Mehmed Nihad Bey'in, yazım sürecinin nerede ise %70'e yaklaşan kısmını tercüme şekillendirmiştir. Bu tercüme ise Almanca ve Fransızca olmak üzere iki dil üzerinden ve daha çok da Almanca üzerinden yapılmıştır. Nihad Bey, çok hızlı tercüme yapan bir çizgi sergilemektedir. Nitekim düzenli olarak yayın yapmaya başladığı dönem; hatta bunu Millî Mücadele sonrasında başlatırsak 5 yıl gibi bir zamanda 4.000 sayfayı geçen çeviri yapmıştır. Buna aynı anda sürdürdüğü telif eserler de eklendiğinde yoğun çalışma temposu görülecektir.

Mehmed Nihad Bey'in, tercümelerinde en detaylı notlar eklediği nerede ise tek eser Larcher'in "Büyük Harpte Türk Harbi" olmuştur. Bunun temel gerekçesini ise bu eseri ana iskelet yapmak suretiyle üzerine eklenen notlar, açıklamalar, ekler ile Birinci Dünya Savaşı'nda Türk harbini Fransız bakışından çıkarıp Türk bakışına uygun bir eser yaparak okuyucuların faydalanmasına açmak olduğu görülmüştür. Öyle ki Mehmed Nihad Bey, bu esere özel kroki ve haritalar hazırlamıştır. Ve artık eser Larcher'in kaleme aldığından çok farklı bir yere gelmiştir. Bu haliyle çalışma ne Fransızların Türk Harplerine bakışını yansıtmaktadır. Ne de Türklerin Birinci Dünya Savaşı safahatına tam anlamıyla açıklık getirmektedir. Ancak diğer yandan eser çok erken bir tarihte Türk literatürüne kazandırılmış olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Bu yaklaşım diğer tercüme eserlerde de kendisini göstermiştir. Öyle ki Birinci Dünya Savaşı dair Fransız kaynaklarından yayınlanan ilk eseri de Nihad Bey, erken bir tarihte Türk okuruna kazandırmıştır.

Mehmed Nihad Bey, Cumhuriyetin erken dönem askeri tarih yazıcılığında başat rol üstlenen önemli askerî tarih yazarlarından birisi olmuştur. Daha çok tercüme olmak üzere Türk literatürüne birçok eser kazandırmıştır. Bu eserler, bugün orijinal dilleri ve çevirilerinin karşılaştırılmasına hâlâ ihtiyaç bulunmaktadır. Diğer yandan bu kadar çok eser bırakan bir askerî tarihçinin kendi hatıralarını yazmamış olması ya da bugüne kadar okuyucu ile buluşmamış olması ise büyük talihsizliktir.

Ez cümle Bursalı Mehmed Nihad Bey, kısa ömrüne sığdırmış olduğu binlerce sayfalık eserleri ile askerî tarih yazımının önemli isimleri arasındaki varlığını korumaya devam ettirmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ATASE Arşivi, BDH Kls.5314, Dos.H-2, Fih.1-11a.

Araştırma-İnceleme Eserler

“Emekli Kaymakam Nihat Bey Hâl Tercümesi”, *Askeri Mecmua*, Yıl:50, Sayı:86 Eylül 1932.

ALDOĞAN M. Şahin, *Bursalı Mehmet Nihat Bey Unutulan Türk Büyüğü*, NTV Tarih, Yıl:2010, Sayı:15.

BACANLI, Hakan, *Türk Harp Tarihinin Öncü İsmi (Bursalı) Mehmed Nihad Bey, Eserleri ve Tarihçiliği, Tarihin Peşinde*, Yıl: 2015, Sayı: 14.

Hayri (Kaymakam), *Harb-i Umûmî'de Çanakkale Muhârebât-ı Berriyesi: Anafartalar Grubu Muhârebâtı*, Erkân-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1920.

Hermann Von Kuhl, *Harb-i Umuminin İhzar ve İdaresinde Alman Erkan-ı Harbiyesi*, Çeviren: Mehmed Nihad, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, 1924.

KAYA, Sezgin, *Bursalı Mehmet Nihat Bey, Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, Yıl:13, Bahar 2015, Sayı:18.

Kuruluşunun 100'üncü Yıl Dönümünde Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı (1916-2016), Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2018.

Maurice Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, 1. Cilt (Harbin Anasır ve Mukaddematı ve Heyet-i Umumiyesinin Hulasası), Çeviren: Mehmed Nihad, Askeri Matbaa, İstanbul 1927.

Maurice Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, 2. Cilt (Esas Türk Cephelerindeki Harekât ve Muharebat), Çeviren: Mehmed Nihad, Askeri Matbaa, İstanbul 1928.

Maurice Larcher, *Büyük Harpte Türk Harbi*, 3. Cilt (Tâlî Dâr-ül-harekâtlar ve Harbin Neticesi), Çeviren: Mehmed Nihad, Askeri Matbaa, İstanbul 1928.

Mehmed Celaleddin, *Harbi Umûmî'de Çanakkale Muhârebât-ı Berriyesi: Kumkale Muhârebâtı*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1920.

Mehmed Nihad, “Bizde Neşriyat-ı Askeriye”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 54, 31 Ağustos 1924.

Mehmed Nihad, “Bizde Neşriyat-ı Askeriye”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 55, 28 Şubat 1925.

Mehmed Nihad, “Bizde Neşriyat-ı Askeriye”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 56, 31 Kasım 1925.

Mehmed Nihad, “General Oberst von Moltke Hatıratı, Mektupları ve Bazı Vesaik”, *Askeri Mecmua*, Sayı: 60, Mart 1926.

Mehmed Nihad, “Kırkkilise Melhamesine Müstenid Sevkülceyi Harb Oyunu”, *Mecmua-i Askeriye*, Sayı: 57, 31 Mayıs 1925.

Mehmed Nihad, “Kuva-i Havaiye (Dün-Bugün-Yarın)”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 27, Temmuz 1927.

Mehmed Nihad, “Kuva-i Havaiye (Dün-Bugün-Yarın)”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 28, 28 Ağustos 1928.

Mehmed Nihad, “Kuva-i Havaiye”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 25, Mayıs 1927.

Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 39, Temmuz 1928.

Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 40, Temmuz 1928.

Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 41, Ağustos 1928.

Mehmed Nihad, “Talim ve Terbiye Programı Nasıl Yapılır?”, *Piyade Mecmuası*, Sayı: 42, Ekim 1928.

Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 1. Cilt (Harekât-ı Harbiyenin İbtidarına ‘5 Teşrinievvel 1328’ Kadar), Askeri Matbaa, İstanbul 1924.

Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 2. Cilt (Kırkkilise Melhamesi ‘5-13 Teşrinievvel 1328’, Askeri Matbaa, İstanbul 1924.

- Mehmed Nihad, *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi*, 3. Cilt (Karargâh-ı Umumi Dârül-harekâtta – Lüleburgaz Meydan Muharebesi – Bulgar İleri Yürüyüşü ve Türk Ordusunun Çatalca Hattına Ricatı), Askeri Matbaa, İstanbul 1928.
- Mehmed Nihad, *1870-71 Seferi*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1925.
- Mehmed Nihad, *Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi (Konferans)*, Askeri Matbaa, İstanbul 1925.
- Mehmed Nihad, *Bekir Ağa Bölüğü Faciaları Yabud Serair-i İstibdattan Bir Nebze*, Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, İstanbul, 1327.
- Mehmed Nihad, *Büyük Harpte Çanakkale Seferi*, Şehitlikleri İmar Cemiyeti Neşriyatı, İlhami-Fevzi Matbaası, İstanbul 1926.
- Mehmed Nihad, *Harb-i Umumide Seddülbahir "Cenub Grubu" Muharebatı*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 28 Haziran 1920.
- Mehmed Nihad, *Kadro Tatbikat ve Seyahatlerinin Suret-i Tertib ve İdaresi Hakkında Amelî Muhtıra*, Askeri Matbaa, İstanbul 1925.
- Mehmed Nihad, *Tarih-i Harp Notları (Rus-Japon Seferi)*, Erkan-ı Harbiye Matbaası, 1925.
- Mehmed Nihad, *Zabitin Harp Çantası- Bilumum Zabit ve Zabit Namzetlerine Mabsus Amelî Tabiye ve Sevkuince Rehberi*, Cemiyet Kütüphanesi, 1916.
- Selahaddin [Adil] Paşa, *Harb-i Umûmî'de Çanakkale Muhârebât-ı Bahriyesi*, Erkan-ı Harbiye Mektebi Matbaası, İstanbul 1920.
- ULUSOY Gülper, *"Türk Basınında Çanakkale Zaferi ve Gelibolu Yarımadası'na Yapılan Ziyaretler (1915-1938)"*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale 2021.
- UYAR, Mesut, *Büyük Harpte Türk Harbi, Larcher'in kitabı örneğinde Osmanlı'da tercüme*, *Atlas Tarih*, Sayı: 70, Ağustos-Eylül 2021.

İnternet Kaynakları

- YURTTAKAL, Ahmet, *Kurmay Yarbay Bursalı Mehmet Nihat Bey'in Torunu ile Söyleşi*, http://www.geliboluyuanlamak.com/403_kurmay-yarbay-bursali-mehmet-nihat-beyin-torunu-ile-soylesi-ahmet-yurttakal.html (Erişim Tarihi: 20 Ağustos 2021)

EKLER

15. Kolordu Güney Grubu Birinci Şube Müdürü Yüzbaşı Bursalı Mehmed Nihad Bey⁹⁹

⁹⁹ Ahmet Yurttakal arşivi.

Bursalı Mehmed Nihad Bey Ailesi Birlikte

Türk Şehitlikleri İmar Cemiyeti Üyeleri ve Bursalı Mehmed Nihad Bey

Atatürk ve Bursalı Mehmed Nihad Bey